
Kolaps státu a budování státu – jiný pohled na Somálsko

Karin von Hippel

Od konce studené války došlo k rozpadu celé řady států. Počet členských zemí OSN vzrostl od roku 1989 o 16 %, v první řadě v důsledku rozpadu Sovětského svazu. Je ironií, že tento poslední nárůst také stvrdil mlhavý kompromis dosažený po roce 1945, totiž že nové státy mohou být vytvořeny pouze v důsledku dekolonizace, a to pouze v rámci existujících národních hranic. Všechny ostatní pokusy o odtržení byly zavrhovány; jedinou zřetelnou výjimkou z tohoto pravidla bylo vytvoření Bangladéše v roce 1971. Nová generace států uznaných po zániku sovětského impéria prakticky odpovídá třem předchozím vlnám vzniku států – v 19. století po stažení Španělů a Portugalců z jejich latinskoamerických říší, v roce 1918 po pádu evropských dynastických říší a v roce 1945 po zániku evropských zámořských impérií v Asii, v Africe, v karibské oblasti a v Tichomoří.

Na rozdíl od období po druhé světové válce je však zánik impéria doprovázen jiným typem rozpadu – prudkým zvýšením počtu zhroutených (nebo hroučících se) států. Na proces, během něhož k tomu dochází, bychom se skutečně mohli dívat jako na mikrokosmos dříve uvedeného procesu. Jestliže se impéria dezintegrují v důsledku přílišné extenze a přílišných nákladů na obranu (abychom velmi zjednodušili tezi Paula Kennedyho), což opět způsobuje rozklad centralizovaných kontrol, státy kolabují z podobných důvodů. Následující stať se zabývá případem Somálska – jedním z nejpronikavějších příkladů kolapsu státu – ve třech částech. První z nich zkoumá samotný kolaps státu, druhá pojednává o vnitřním rozpadu Somálska a o neúspěšném pokusu OSN zvrátit tento proces a třetí část se zabývá nedávnou snahou mezinárodního společenství pod vedením Evropské unie čelit tomuto fenoménu.

Co se děje, když stát kolabuje?

Státy kolabují v tom případě, pokud se rozpadají veřejné instituce, legitimní autorita, zákon i politický řád (včetně vnitřní správy a soudnictví) a většina veřejného majetku je buď ničena, nebo rozkrádána. Dochází k tomu tehdy, pokud nejsou státy schopny zvládnout rozkladné síly napomáhající k úpadku centrální autority, jako je korupce, etnické a územní rozepře, humanitární či přírodní katastrofy, rušivé mezinárodní vlivy, nadměrné výdaje na obranu, proudy běženců. V Somálsku k tomu napomohly všechny zmíněné jevy.

V méně rozvinutých státech, kde většina lidí žije pod hranicí chudoby a zdroje jsou omezené, se každý z těchto faktorů může snadno spojit s ostatními. Například v době sucha prchají obyvatelé venkova pro nedostatek potravy do měst – ať již ve vlastním státě, nebo v některém sousedním státě –, kde však neexistují dostatečné prostředky pro zvládnutí tak velkého náporu. Mnohé africké „megalopole“, jako je Abidžan (Pobřeží Slonoviny), jsou dnes domovem většího množství uprchlíků i domácích běženců (IDPs – internally-displaced persons), kteří převyšují počet místních „domorodců“. Nevyhnutelným důsledkem je pak dezintegrace sociální soudržnosti a občanských struktur v důsledku kulturních i náboženských střetů, přelidněnosti a nedostačujících zdrojů, což se zcela zřetelně projevilo v roce 1997 v Zairu. Pokud se situace stane méně přehlednou, může jakýkoli malý incident podnítit (nebo znovuroznítit) občanskou válku, která časem definitivně zlikviduje zbývající státní struktury a způsobí těžké humanitární krize. Všechnen řád se pak následně soustřeďuje v jakýchsi proměnlivých léních minipanstvích.

Třebaže v posledních letech se stalo běžné hovořit o *neúspěšných* či *neúspěšných státech* (failed states), tato stať akceptuje pojmy *rozpadlé* (collapsed) nebo *zhroucené* (imploded) státy, neboť dřívější termín implikuje existenci standardů úspěchu, o něžž usilují všechny státy, což však neodpovídá skutečnosti. Jak se vyjádřil jeden odborný analytik o předkolapsovém Zairu: „Proč bychom měli jistou velkou budovu v Kinshase nazývat *Centrální bankou Zairu*, když nedisponuje žádnými penězi a neplní žádné funkce centrální banky? Proč bychom měli gang ozbrojených hrdlořezů, kteří okrádají civilisty pro vlastní zisk, jako je tomu v Zairu, nazývat *národní armádou*? Proč, když na to přijde, máme celou onu hrabivou kliku, která se udržuje při životě vydíráním a manipulací, považovat za vládu?“¹

Onen termín také naznačuje, že pokud se samozvaný diktátor zmocní kontroly nad státním mechanismem, nemusel by proto být neúspěšný, jako tomu bylo před intervencí USA v roce 1994 na Haiti, ovládaném hustou sítí teroru. Konečně pak ignoruje skutečnost, že mnohé z těchto států (zejména v Africe) byly patrně stejně odsouzeny k zániku, protože Evropané vnutili Africe nevhodné a nelogické hranice i státní aparát, a to bez zřetele k etnickým skupinám, náboženství či fyzickým územním znakům.

Jiné nesprávné pojmenování používané v diskuzích je termín *anarchie*. Vzrůstající počet rozpadajících se států od roku 1989 opět vnesl toto slovo do našeho slovníku – tentokrát zcela nevhodně. Značná pozornost, kterou věnují západní sdělovací prostředky i političtí činitelé studiím Aristida Zolberga *The Specter of Anarchy* (Přízrak anarchie) a Roberta Kaplana *The Coming Anarchy* (Nástup anarchie), odráží úzkostné znepokojení z této nové „pohromy“, ačkoli státy, které zkolabovaly, nemusejí být anarchické.² Mnohé segmenty společnosti totiž dál fungují jako dříve, i když v mnohem vágnější podobě.

V některých ohledech mohou kolabující státy působit jako „nezasažené“ nějakou anarchií. Například v severním Mogadišu dnes funguje noční elektrické pouliční osvětlení. Somálci jsou ochotni platit za místní služby, které se přímo týkají jejich života, nikoli však nějaké pomyslné „centrální autoritě“. Somálský šilink si udržoval silnou pozici vůči dolaru i v době, kdy zde neexistovala žádná centrální banka. Teprve v minulém roce zde byly vydány nové mince a bankovky, což somálskou měnu poněkud destabilizovalo, ačkoli mnozí obchodníci nechtějí akceptovat novější verzi platidel. V určitých regionech země, jako je severozápadní oblast (svémocně vyhlášená republika Somaliland) či severovýchodní oblast, vzkvétá obchod, vývozní příjmy převyšují předkolapsové hodnoty a pod vedením tradičních a náboženských autorit fungují místní i regionální administrativy.

Mezinárodní společenství se až teprve nyní seznamuje se složitými problémy kolabujících států, neboť jejich výskyt se stal nečekaným doprovodným produktem konce studené války. Pád berlínské zdi se v Africe, kde lze najít většinu zkolabovaných nebo kolabujících států, časově shodoval se skončením vnější vojenské a finanční pomoci, která od získání nezávislosti podpírala nelegitimní, zkorumpované a neschopné instituce. Toto odtažení pomocné ruky vedlo k tomu, že se uvolnily odstředivé sociální a etnické síly, které bezděčně napomohly k erozi samotného státu.

K tomu přispěly i další mezinárodní faktory. Multilaterální i bilaterální donátoři v posledních letech stanovili podmínky pro politické i ekonomické předpoklady k poskytování půjček, což zredukovalo jejich příliv. K procesu státního kolapsu rovněž napomohlo uvalování sankcí a prodej zbraní.³

Stručně řečeno, africký kontinent od získání nezávislosti vychutnal do dna svůj hořký kalich útrap. Více než polovina všech afrických států byla od roku 1960 vtažena do velkých konfliktů a prakticky všechny byly jimi postiženy. Rok, který byl svědkem rozboření berlínské zdi a formálního zhroucení sovětského impéria (1989), byl také výjimečným rokem pro Afriku. Byl to jediný rok v Africe po dosažení nezávislosti, kdy žádný zvrat nesměl nějakou etablovanou vládu, a po roce 1989 takovéto dění pokračovalo.⁴

V Africe najdeme jen pramálo příkladů „úspěšných“ osudů tamních států. Burundi, Středoafriká republika, Kongo–Brazzaville, Libérie, Rwanda, Sierra Leone, Somálsko a Zair se již zhroutily, zatímco Alžírsko, Angola, Čad, Komory, Mali, Mosambik, Nigérie,

Súdán a Zambie jsou možná na pokraji kolapsu, a to je přibližně třetina z celkového počtu afrických států.⁵ Jediným významnějším rozdílem mezi zkolabovanými a kolabujícími státy je to, že v kolabujících státech vláda stále ještě kontroluje hlavní město a udržuje si určitou kontrolu nad ekonomikou a bezpečností.⁶ Když stát začne kolabovat, chaos zaplaví i hlavní město a pomocné agentury i zahraniční zastupitelské mise se stáhnou.

Když stát kolabuje, rozšiřuje se patologický pocit krátkodobosti a strachu, zatímco moc se přenáší do okrajových oblastí a do ulic, kde vojenští diktátoři prosperují právě proto, že stát je dezorganizován. Např. somálský generál Mohammed Farah Aidíd před svou smrtí v roce 1996 údajně vydělával 100 000 dolarů měsíčně na obchodu s banány (z nichž se většina vyvážela do Evropy; roční vývozní kvóta 60 000 tun pro Somálsko totiž stále platí, i když zde od roku 1991 neexistovala žádná mezinárodně uznávaná vláda, která by osvědčila původ banánů). Jeho zájmy (finanční i „politické“) byly proto ohrožovány snahami o obnovení ústřední autority, která by nebyla pod jeho kontrolou, a sám využíval každé příležitosti k sabotování pokusů o jakékoli urovnání.⁷

V důsledku všeobecného chaosu, jaký vládne v rozvrácených státech, jsou jejich samozvaní „prezidenti“ (kteří jsou ve skutečnosti sotva něčím více než veliteli loutkových parádních milicí) často sotva dospělí „junioři“ ve věku od nějakých pětadvaceti let do rané třicítky, jako je tomu v Ghaně, v Libérii a nyní v Somálsku, kde Aidídův syn převzal kontrolu nad klikou svého otce ve věku 32 let. V těchto státech je vláda tradičně hájemstvím starších, kteří zde mají daleko větší respekt než jejich protějšky ve většině západních společností. Takový hluboký společenský rozlom jen dokládá úplný rozpad řádu, k němuž dochází, když se stát hrouť.

Posledním a velmi vážným průvodním jevem kolapsu státu jsou ekologické důsledky. Nestřežené pobřeží Somálska je dnes využíváno jako odkladiště toxických odpadů, zatímco bezohlední evropští i asijsí rybáři drancují zdejší bohaté rybolovné zdroje. Příležitostí umožňovaných těmito státy také využívají náboženští fundamentalisté. Jelikož náboženství může sloužit ke sjednocování lidí (přes a mimo hranice klanu, kmene či bohatství), často poskytuje pocit sounáležitosti a jistoty tam, kde je postrádán. Kromě toho náboženské organizace nabízejí zdravotní služby i výchovu v zanedbávaných venkovských oblastech. V některých případech zejména islám dosahuje extrémních úrovní, jako je opětne uplatňování krutého práva šarí'a v částech bývalé Somálské republiky či Talibánem v Afghánistánu.

Co se událo v Somálsku?

UNOSOM I, UNITAF a UNOSOM II, které dohromady „přežily“ od dubna 1992 do března 1995, brzy přivedly mezinárodní společenství do jeho prvního střetu po skončení studené války se zkolabovaným státem. Pro George Bushe, prezidenta USA, stále ještě opojeného vítězstvím ve studené válce a ve válce v Perském zálivu, a pro generálního tajemníka OSN Butruse Butruse-Ghálího, dychtícího otestovat možnosti této organizace, která od svého vzniku byla pod svírajícím tlakem supervelmocí, představovalo Somálsko perfektní příležitost.⁸ Intervence v Somálsku však nesplnila jejich očekávání. Velká část Somálska dnes opět s výjimkou hladomoru upadla do stavu občanských nepokojů, jaký zde vládl před příchodem zahraničních vojsk, a to navzdory obrovským infuzím finančních prostředků (vláda USA vynaložila 2,3 mlrd. \$ a OSN 1,64 mlrd. \$) i navzdory přílivu nespočetných poskytovatelů humanitární pomoci a obrovského počtu zahraničních vojáků (v době vyvrcholení až 50 000).⁹

Somálská intervence uspišila erozi neintervenční normy a vytvořila typový model pro „nový světový řád“, neboť rozhodnutí o použití vojenské síly bylo motivováno čistě humanitárními důvody. Nebyly zde žádné strategické, ekonomické či protinarkotické zájmy, které by nutily OSN a Spojené státy do akce, ani zde nedošlo k nějakému vpádu na cizí území či k jeho uchvácení nějakým výbojným státem. Potvrdil to místopředseda Spojeného sboru náčelníků štábů USA admirál David Jeremiah, jenž prohlásil, že v Somálsku „nešlo o žád-

nou hodnotu geopolitického významu, která by budila zájem USA,... a intervence měla tudíž jedinou motivaci – humanitární“.¹⁰

Významné je, že se intervence uskutečnila bez oficiálního souhlasu příslušné vlády, ale se svolením OSN. Zastánci zásahu argumentovali tím, že se intervence rozhodně neodchýlí od tradiční normy. Neexistoval zde svrchovaný stát, a tedy žádná autorita, která by mohla udělit souhlas. OSN udělila plné svolení k intervenci proto, že se stát zhroutil a že se rozpadly formální instituce vlády, ponechávající obyvatelstvo bez ochrany před spouští občanské války, která začala v roce 1988, bez ochrany před následným živelným (či vojenským diktátorem vyvolaným) hladomorem a napospas místním vojenským diktátorům, dopouštějícím se masového porušování lidských práv. Členové Rady bezpečnosti OSN však zdůrazňují „specifické“, „mimořádné“ a „výjimečné“ okolnosti situace v Somálsku v marné snaze zachránit neintervenci normu.¹¹

Občanská válka způsobila nesmírné zpuštění, uvedla do pohybu obrovské počty uprchlíků (nejméně 500 000 jich směřovalo do sousední Keni, Etiopie a Džibutska) i domácích běženců (dalších 500 000 osob) a vyžádala si životy mnoha civilních obyvatel, z nichž většina (350 000) byla obětí hladu. Velmi zpuštěna byla zejména obilnářská oblast mezi řekami Šibeli a Džuba na jihu Somálska, a tak se hladomor rychle šířil po celé zemi. Na počátku devadesátých let se zahraniční potravinová pomoc už nemohla dostat k postiženým Somálcům. Vojenští diktátoři totiž drancovali dodávky potravinové pomoci, aby jimi nakrmili své milice a vyměňovali pomoc za další a další zbraně.

Organizace humanitární pomoci, které zůstávaly v Somálsku, byly nuceny najímat si somálské hrdlořezy, aby je chránili (obvykle prostřednictvím samozvaných protektorů). Pracovníci těchto organizací jen bezmocně přihlíželi, jak většina jejich potravinové pomoci mizí v tomto korupčním systému, a měli jen nepatrnou naději, že z ní přece jen něco zůstane. Humanitární pomoc jen upevňovala roli a sílu milicí, zatímco obyvatelstvo dále strádalo hladem. Politické klikaření způsobilo hladomor, který se stal mezinárodním problémem v roce 1992, kdy se somálská ekonomika změnila v drancování potravin.

Jak narůstal počet uprchlíků, domácích běženců a obětí hladu, rychle krystalizoval mezinárodní zásah. Přímou postiženo bylo kolem 23 % obyvatel, zatímco přes 70 % se tlačilo ve frontách na potraviny. Kromě toho se o vzrušenou mezinárodní odezvu (volání „Dělejte něco!“) postaraly rozsáhlé mediální informace o hladovějících Somálcích, i když někteří zatím tvrdili, že sdělovací prostředky příliš zveličují stav nouze.¹² V tomto úsilí napomáhaly sdělovacím prostředkům i organizace humanitární pomoci, které spolu se zainteresovanými členy Kongresu USA rozvinuly jednu z neúspěšnějších veřejných kampaní v historii s nadějí na získání finančních prostředků pro svou práci a na skoncování s hladomorem.¹³ Tato „aliance“ ponechávala mezinárodnímu společenství relativně malou možnost výběru.

UNOSOM byl vytvořen na základě rezoluce 751 (z 24. 4. 1992) Rady bezpečnosti OSN jako nástroj pro usnadnění humanitární pomoci. Červenec byl svědkem příjezdu prvních padesáti vojenských pozorovatelů tvořících počáteční zabezpečovací síly pro UNOSOM I, které se do poloviny září rozšířily na 500 příslušníků. Brzy se však ukázalo, že zajištění hromadné pomoci vyžaduje daleko širší organizaci pro zabezpečení dodávek potravin.¹⁴ Proto Spojené státy v prosinci 1992 iniciovaly *Operation Restore Hope* (operace Vrácená naděje, též známá jako Unified Task Force či UNITAF) a za tím účelem přepravily na africký kontinent 37 tisíc vojáků. Objevily se obavy z „protahování mise“ UNITAF, která měla trvat pouze pět měsíců a jejímž primárním úkolem mělo být zajištění ochrany pro potravinovou pomoc. Jako podpůrná akce pro mnohonárodní mírovou realizační operaci – UNOSOM II – byla tedy načasována na květen 1993.

Dne 5. června 1993 mužové generála Aidida napadli ze zálohy kontingent pákistánských vojáků, čtrnáct z nich zabili a mnoho dalších zranili. Od toho dne se směr operace změnil a záhy došlo k jejímu zhroucení. Příští den Rada bezpečnosti OSN přijala rezoluci 837, výslovně požadující zadržení odpovědných osob a jejich postavení před soud. Co začalo jako nestranná mírová operace pro záchranu hladovějících žen a dětí, se záhy změni-

lo v divoce zmatenou honičku na Aidída, která vyvrcholila v noci 3. října, kdy bylo při útoku na Aidídovo shromaždiště v Mogadišu zabito 18 amerických výsadkářů a 77 utrpělo zranění. Ztráty na somálské straně byly ještě vyšší (zhruba 300 mrtvých, dalších 700 zraněných, z toho až 30 % obětí z řad žen a dětí). Byla to nejkrvavější konfrontace ze všech operací OSN.

Američané opět ostře zareagovali na zpravodajství CNN, tentokrát na záběry mrtvého amerického vojáka, vláčeného Aidídovými muži na trakaři po mogadišských ulicích.¹⁵ Volání „Dělejte něco!“ bylo rychle vystřídáno mohutnějším sborovým „Jděte od toho!“ Americká veřejnost nemohla pochopit, proč Somálci zabíjejí jejich vojáky, kteří byli do Somálska vysláni s humanitárním posláním. Clinton tehdy slíbil, že do března 1994 budou všichni američtí vojáci ze Somálska pryč.¹⁶

Počátkem ledna 1994 Butrus-Ghálí doporučil misi redukovat a v listopadu Rada bezpečnosti OSN stanovila březen 1995 jako termín ukončení operace UNOSOM II. Operace pak skomírala až do svého ukončení v určeném termínu, aniž bylo dosaženo politické obnovy, odzbrojení frakcí či urovnání konfliktu, což vesměs byly vyhlášené cíle intervence. Zastavila však hladomor. Tímto zásahem bylo odhadem zachráněno 100 000 lidských životů (prezident Clinton hovořil o milionu), leč svými životy ji zaplatilo 136 příslušníků mírových sborů a několik tisíc somálských civilistů.

Somálskou operaci komplikoval otevřený důraz na „národní výstavbu“ v situaci dlouhotrvajícího státního kolapsu, formálně spíchnutý až po zahájení této operace. Operace UNITAF se vyhnula tomuto problému, třebaže vláda USA si byla plně vědoma nutnosti zaměřit se na politickou obnovu, aby se předešlo možnosti návratu ke *statu quo ante*, tzn. k bratrovražednému válčení a možná k dalšímu hladomoru.¹⁷ Prezident Clinton se vyjádřil následovně: „*Nechtěli jsme tam jít, stáhnout se a mít zase zpátky chaos, anarchii a hladomor [sic].*“¹⁸

Během celé operace OSN byly činěny pokusy o obnovení státních institucí, v první řadě vyjednáváním mezi bojujícími stranami, ale také cestou programů institucionální výstavby, reformování policie i dalších opatření. Navzdory těmto aktivitám a spoustě dosažených dohod o usmíření a o národní jednotě a navzdory zformování ústřední vlády neexistovala celková shoda či strategie jejich realizace na celonárodní úrovni.¹⁹ Tyto iniciativy vesměs ztroskotávaly ze dvou důvodů. Za prvé proto, že se téměř výlučně zaměřovaly na rychlou obnovu centrálního státu bez předchozího upřesnění ústavního uspořádání a dělby moci, které by mohlo smířit odstředivé reality somálské společnosti a vytvořit důvěru k mírovému procesu mezi různými aktéry.²⁰ A za druhé ztroskotávaly jednání a dohody proto, že zahrnovaly víc vojenských diktátorů než tradičních vůdčích představitelů občanské společnosti a že tito vojenští diktátoři nebyli s to plně kontrolovat své údajné stoupence. Jak ukázali Mayall a Lewis, „*těm [vojenským diktátorům – pozn. aut.] byla soustavně přisuzována taková moc, jakou si přáli mít, ale jakou ve skutečnosti neměli, jak znovu a znovu prokazovala jejich neschopnost dostát svým různým slibům.*“²¹

Společná zahraniční a bezpečnostní politika?

K polovině roku 1994 se operace UNOSOM II stala téměř irrelevantní pro politický, sociální i hospodářský vývoj v Somálsku. K ustavování zárodečných místních a regionálních autorit v některých částech země, doprovázenému rozvíjením prvků soukromého sektoru, docházelo totiž v oblastech, kde UNOSOM nezasahoval (severovýchod a severozápad – Somaliland). Zároveň se ze Somálska „vytratily“ téměř všechny členské státy Evropské unie, což poskytlo Evropské komisi jedinečnou možnost pro zformování a realizaci koherentní evropské strategie v Somálsku. Právě Itálie a Velká Británie, bývalé koloniální mocnosti, preferovaly udržování volnějších kontaktů po skončení operace UNOSOM II a podpořily Evropskou komisi, která se ujala vůdčí role v koordinačním orgánu pro pomoc Somálsku – *Somali Aid Coordination Body* (SACB).²²

Po stažení UNOSOM tak Evropská komise z nouze převzala roli největšího donátora v Somálsku a záhy prosadila pravidla, jež umožnila mezinárodnímu společenství působit tam, kde fungovaly místní autority a kde bylo (většinou) bezpečno. Od té doby se Evropská komise ve své politice řešení konfliktů snažila vyvarovat chyb, navršených při operaci OSN, a převést politickou diskuzi od otázky – „Kdo by měl zastávat jakou funkci v příští vládě?“ – na otázku – „Jaký druh vlády chceme nastolit?“.

Tato politika řešení konfliktů vycházela z diskuzí mezi Sigurdem Illingem, zvláštním zmocněncem Evropské komise, a Somálci ze všech politických a sociálních seskupení, kteří se shodli na tom, že jediným způsobem, jak zajistit, aby žádný další diktátor nemohl uzurpovat centrální moc, je decentralizace všech aspektů vládní správy. Na konferenci v Addis Abebě v březnu 1993 Somálci skutečně trvali na tom, že centralizované politické vlády v Somálsku z let 1960–1991 již nejsou „přijatelné“, protože „*důvěra vkládaná ve vysoce centralizované vlády byla zneužita zvláště po roce 1969*“.²³ Velmi centralizovaný a despotický režim Siada Barreho (1969–1991) ve skutečnosti aktivoval odsředivě tendence somálské společnosti, až se stát fakticky rozpadl.²⁴

Základním racionálním jádrem politiky Evropské komise, kterou hlavně doporučovali někteří Somálci, byla logická úvaha, že kdyby se Somálci dokázali shodnout na typu vlády, jakou by si přáli, *dříve*, než nějakou sestaví, pravděpodobnost její trvalosti by byla mnohem větší. A totéž platí i pro další málo rozvinuté státy s omezenými zdroji, pokud v nich nejsou předem vypracovány dohody o sdílení moci, které by vyloučily tendence k maření jakéhokoli díla. Jedno somálské přísloví to objasňuje zcela nepokrytě: „*Cadyohow (Somaaliyeey) ama ku cunay, ama ku ciideeyey.*“ V překladu to znamená: „*Ó, ty skvělé sousto (somálský státě), buď tě celé pozřu sám, nebo tě zašlapu do bláta, aby tě neměl nikdo jiný.*“²⁵

Je typickým jevem, že pod tlakem mezinárodního společenství stát na konci občanské války kvapně vytvoří nějakou „přechodnou“ vládu, která se pak snaží časově přetáhnout svůj mandát a nedodržíže slíbené dohody o sdílení moci. A taková vláda je obvykle ovládnuta konsorciem vojenských diktátorů. Protože je nesnadné ignorovat ty, kdož kontrolují situaci v terénu, kde zčásti monopolně uplatňují násilí, značná pozornost věnovaná vojenským diktátorům jen napomáhá k oslabení tradičních vůdců.

Třebaže se mnozí Somálci shodli na tom, že je žádoucí vytvořit decentralizovaný stát, kompatibilní s jejich „necentralizovanou“ politickou organizací, plně si neuvědomovali složitosti různých modelů a jejich úspěchů i nezdarů v různých částech světa. Ani nedisponovali zdroji potřebnými k tomu, aby se mohli upnout k takovému snažení. V roce 1995 proto Evropská komise společně s *UN Development Office for Somalia* sponzorovala *Studii o decentralizovaných politických strukturách pro Somálsko – nabídka alternativ*, kterou zpracovali akademičtí pracovníci na London School of Economics.²⁶ Tato zpráva nastiňovala čtyři modely decentralizované vlády, zahrnující tři teritoriálně koncipované modely (konfederace, federace a decentralizovaný unitární stát) a komunitně koncipovaný typ sdílení moci, známý jako konsociace.

Evropská komise pak v roce 1996 uspořádala dva semináře v Keni a v roce 1997 seminář na území Somálska pro somálské tradiční a náboženské vůdce, intelektuály, profesní pracovníky, bývalé politiky, ženy a další představitele somálské občanské společnosti, aby jim poskytla fórum pro podrobnější posouzení této studie a umožnila jim přispět svými zkušenostmi do diskuze.²⁷ Nebyli přizváni žádní vojenští diktátoři ani „politikáři“. Výše zmíněná studie *Nabídka alternativ*, následně semináře a rozhlasové relace o zprávě vyvolaly v Somálsku i v diaspoře rozsáhlou diskuzi o možném zakotvení decentralizace v budoucí somálské ústavě.

Je pozoruhodné, že se většina účastníků shodně vyslovovala pro vytvoření „*decentralizovaného státu s ústavními zárukami pro plnou autonomii ústavních subjektů*“.²⁸ V současné době je severovýchodní Somálsko skutečně v procesu přípravy regionální charty založené na těchto principech. Ve stejném období se však i nadále scházeli vojenští diktátoři, a to

na různých místech mimo Somálsko a pod záštitou vnějších států, jako je Egypt. Diskuze na takovýchto setkáních se nikdy nedotkla otázky, jakým typem státu by mělo být Somálsko, ale soustředovala se pouze na to, kdo by měl zastávat jakou funkci v příštím unitárním státě, zejména funkci prezidenta, ministerského předsedy a ministra financí. A protože taková setkání nezahrnují všechny somálské klany a seskupení ani se nezmiňují o důležitých mechanismech sdílení moci, nikdy nemohou uspět. Nejposlednějším příkladem je tzv. káhirska iniciativa z roku 1997.²⁹ Takováto fixní představa určitých složek somálského politického vedení se sídlem v Mogadišu i některých členů mezinárodního společenství – tj. mezinárodní uznání vlády v Mogadišu dříve či později následované finanční i vojenskou podporou, která by centrální autoritě umožnila prosadit svou moc na celém somálském území, a to bez ohledu na její politickou legitimitu – je v současné době jednou z hlavních překážek bránících ustavení demokratického a životaschopného Somálska.

Těžko se zatím dá říci, zda se Somálsko „převtělí“ v jeden stát či v několik států, anebo zda se bude i nadále skládat z několika proměnlivých lenních minipanství, více či méně ekonomicky a politicky životaschopných, bez jakékoli centrální autority. Somálci mohou dokonce tvrdit, že stát je jakýsi vykonstruovaný západní požadavek, který je jim vnucován a který není nikterak kompatibilní s jejich tradiční kulturou. Nastal zřejmě čas položit si otázku: „V čím zájmu je rekonstruovat stát?“ Mnozí Somálci jsou bez něj spokojeni, obzvláště vojenská diktátora, ale i ti, kdož ve státě viděli jen zkorumpovanou instituci, spíše poškozující než chránící jejich zájmy. Mezinárodní společenství však nemá v oblibě bezstátní entity. V takových případech není totiž nikoho, kdo by zaujal místo v OSN, a Světová banka i Mezinárodní měnový fond mají zakázáno svými stanovami poskytovat půjčky nestátním entitám.

Zatímco někteří analytici argumentují, že „obnovení státnosti závisí na znovupotvrzení předkolapsového stavu“,³⁰ jiní doporučují, aby byly pro Afriku formulovány specifické alternativy ke stávajícím národním státům.³¹ Je pravda, že vytváření fungujících a legitimních modelů místní správy nejen konstituuje adaptaci somálské společnosti na prodlužovaný kolaps somálského státu,³² ale také zdůrazňuje tendenci považovat substátní politické formace za entity kvalifikované pro získání politické legitimacy, eventuálně i pro nějakou formu mezinárodního uznání a podpory. Kromě toho je nepravděpodobné, že se tyto místní autority lehce vzdají své nedávno získané moci ve prospěch nové, velmi centralizované autority a jejich další existence by mohla přispět k tomu, že budoucí somálský stát (nebo státy) bude velmi decentralizovaný. V současné době nejsou žádné náznaky takového průlomu, ale v rozpadlém státě je vlastně možné všechno.

¹ Boeck, F. de: *The Zairian Crisis: Local and Global Perspectives*. Příspěvek připravený pro kulatý stůl na téma *La criminalisation du politique*. Centre d'études et de recherches internationales, Paris, 15.–16. 12. 1994. Cit. dle Ellis, S.: *Africa after the Cold War: New Patterns of Government and Politics*. *Development and Change*, 27, 1996, s. 9.

² Viz Zolberg, A. R.: *The Specter of Anarchy: African States Verging on Dissolution*. *Dissent*, 39, 3, léto 1992. Viz též Kaplan, R.: *The Coming Anarchy*. *The Atlantic Monthly*, únor 1994.

³ Podrobnější informace viz Hippel, K. von: *The Proliferation of Collapsed States in the Post-Cold War World*. In: *Brassey's Defence Yearbook 1997*. Brassey's, London 1997.

⁴ Viz Griffiths, I. L.: *The African Inheritance*. Routledge, London 1995, s. 9.

⁵ Tím nechci říci, že mnohé z těchto států (jako např. Mosambik) nejsou na cestě k obnově. Zde jsou však hodnoceny podle jejich současného stavu (na počátku roku 1998).

⁶ Vláda v Nigérii a v Súdánu stále ještě kontroluje území mimo hlavní město se správní sítí celostátního dosahu. V těchto dvou případech tedy situace ještě nedospěla do takového stadia, v jakém se ocitly ostatní země zařazené do zmíněné skupiny.

⁷ Evropská komise v rámci programu pro Somálsko uspořádala v červnu a listopadu 1996 v Keni pro somálské intelektuály a tradiční i náboženské vůdce dva semináře o decentralizovaných politických strukturách (o těchto seminářích bude řeč ve třetí části této stati). Aidid první seminář veřejně odsoudil, zatímco jeho syn denuncoval druhý prohlášením, že se Evropská komise pokouší o znovuzavedení koloniální nadvlády a o „demontáž“ somálského státu.

⁸ Je také pravda, že v době, kdy se prezident Bush rozhodl intervenovat, byl již poražen v amerických prezidentských volbách, a proto si nemusel připouštět starosti s odporem voličů v souvislosti se svým rozhodnutím. Bush

patrně věřil, že mu tato operace zajistí dobré vysvědčení v učebnicích dějepisu, protože to bude jeho poslední oficiální zahraničněpolitický krok.

⁹ Údaje o celkových nákladech OSN poskytl odbor veřejných informací OSN. Vojenské výdaje USA cit. dle Sommer, J. G.: *Hope Restored? Humanitarian Aid in Somalia, 1990–1994*. Refugee Policy Group, listopad 1994, s. C-5.

¹⁰ Tento výrok uvádí Andrew S. Natsios. Viz Natsios, A. S.: *Humanitarian Relief Intervention in Somalia*. In: Clarke, W., Herbst, J. (eds.): *Learning From Somalia*. Westview, únor 1997, s. 78. Natsios se zúčastnil zasedání Národní bezpečnostní rady, kde Jeremiah pronesl tuto poznámku ve své funkci zastupujícího administrátora USA-ID během operací humanitární pomoci v Somálsku.

¹¹ Viz Berdal, M.: *The United Nations in international relations*. *Review of International Studies*, 22, 1996, s. 105.

¹² Viz Maren, M.: *Feeding a Famine*. Copyright Forbes MediaCritic – Fall 1994, přístupné na NomadNet ve World Wide Web.

¹³ Podrobnější informace viz Strobel, W. P.: *The Media and US Policies Toward Intervention: A Closer Look at the „CNN Effect“*. In: Crocker, Ch., Hampson, F. O., Aall, P. (eds.): *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*. US Institute of Peace, Washington, DC, 1996, s. 360–366.

¹⁴ V srpnu zahájilo vojenské letectvo USA leteckou přepravu potravin z Mombasy v Keni, ale ani to nestačilo.

¹⁵ Na tento incident nebylo snadné zapomenout. Během olympijských her v Atlantě (Georgia) v roce 1996 nemohl somálský fotbalový tým najít pro své ubytování hotel v Atlantě, a proto se musel uchýlit do sousedního města, kde se jej nakonec ujali místní usedlíci.

¹⁶ Američtí vojáci se nakrátko vrátili v březnu 1995, aby zajistili pobřežní ochranu při konečném stahování sil (Operation United Shield – operace Spojený štít).

¹⁷ Viz např. *Remarks by President Bill Clinton to the Congress from the White House Office of the Press Secretary*, 13. 10. 1993.

¹⁸ *Remarks By The President To The Pool*, The White House, Office of the Press Secretary (New Haven, Connecticut), 9. 10. 1993.

¹⁹ Podrobnější informace o této i dalších iniciativách viz Menkhous, K.: *International Peacebuilding and the Dynamics of Local and National Reconciliation in Somalia*. *International Peacekeeping*, 3, 1, jaro 1996.

²⁰ Viz Yannis, A.: *Perspectives for Democratic Governance in Somalia*. Příspěvek přednesený na 6. mezinárodním kongresu somálských studií, Berlín, 6.–9. 12. 1996.

²¹ Mayall, J., Lewis, I.: *Somalia*. In: Mayall, J. (ed.): *The New Interventionism, 1991–1994: United Nations Experience in Cambodia, former Yugoslavia and Somalia*. Cambridge University Press 1996, s. 123.

²² SACB byl vytvořen v roce 1994 jako permanentní orgán pro koordinaci aktivit dárců, specializovaných institucí OSN, nevládních organizací i dalších mezinárodních organizací. Od roku 1994 poskytoval mezinárodnímu společenství alternativní rámec pro angažování v Somálsku, a to bez státní účasti. Po ukončení mise UNOSOM II se stal jediným mezinárodním fórem, kde se posuzovaly politické, bezpečnostní i humanitární otázky a přijímala se politická opatření. SACB prakticky plnil koordinační roli, často zabezpečovanou nějakou specializovanou institucí OSN, jako např. v Bosně byl UNHSR (Úřad vysoké komisařky OSN pro uprchlíky) hlavním koordinátorem až do Daytonu.

²³ Drysdale, J.: *Whatever Happened to Somalia? A Tale of Tragic Blunders*. Haan Associates, London 1994, s. 117.

²⁴ Siad Barre spravoval zemi velmi centralizovaným způsobem, přičemž těžil hlavně ze zahraniční pomoci (přibližně 70 % národního rozpočtu před kolapsem státu), což byl ve srovnání s kolonialismem příznivější stav. Avšak sami Somálci tíhli k naprosto „decentralizované“ formě správy svých záležitostí. Somálský stát, který si zmonopolizoval skrovné hospodářské i sociální zdroje a zároveň též zneužíval své vojenské moci, se záhy stal ohniskem konfliktu. Po pádu Siada Barreho v roce 1991 soupeřící sociální skupiny zabíjely do začarovaného kruhu mocenských bojů s jediným cílem – ovládnout správu země a využít rozplývající se zdrojů ve prospěch vlastní partikulární skupiny.

²⁵ Příšloví zaznamenal S. Samatar. Viz *Somali: Africa's Problem Child*. Nalezeno na NomadNet ve World Wide Web.

²⁶ Viz Barker, J., Brett, E. A., Dawson, P., Lewis, I. M., McAuslan, P., Mayall, J., O'Leary, B., Hippel, K. von: *A Study of Decentralised Political Structures for Somalia: A Menu of Options*. London School of Economics, zadala Evropská unie, EC Somalia Unit, s podporou United Nations Development Office for Somalia, 130 stran, srpen 1995.

²⁷ Autorka této stati byla projektovou manažerkou pro zprávu London School of Economics a byla odpovědná za zorganizování seminářů v Keni a v Somálsku. Viz Hippel, K. von: *First Seminar on Decentralised Political Structures for Somalia*. Lake Naivasha, Kenya, červen 1996. Viz též Hippel, K. von: *Second Seminar on Decentralised Political Structures for Somalia*. Lake Nakuru, Kenya, 16.–18. 11. 1996. Obě zprávy sponzorovala a organizovala European Commission Somalia Unit of the EU. Naivašský a nakurský seminář byly oceněny ve zprávě generálního tajemníka OSN o situaci v Somálsku, S/1997/135, 17. 2. 1997.

²⁸ *Statement by Participants, Second Seminar on Decentralised Political Structures for Somalia*, sponzorovaný a organizovaný Komisí Evropské unie. Lake Nakuru, Kenya, 16.–18. 11. 1996.

²⁹ Viz např. *Somali warlord denies blocking peace process*. AFP, 24. 2. 1998. Viz též Baidoa conference off, 26 factions say. AFP, 9. 2. 1998.

³⁰ Zartman, I. W.: Putting Things Back Together. In: Zartman, I. W. (ed.): *Collapsed States: The Disintegration and Restoration of Legitimate Authority*. Boulder and Lynne Rienner Publishers, London 1995, s. 268.

³¹ Viz Herbst, J.: Alternatives to the Current Nation-States in Africa. *International Security*, 21, 3, zima 1996/1997.

³² Viz Menkhaus, K., Prendergast, J.: *The Political Economy of Post-Intervention Somalia*. Somalia Task Force Issue Paper 3 (publikováno na Internetu), duben 1995, s. 1.

Poznámka: Stať navazuje na dvě předchozí publikace: Hippel, K. von, Yannis, A.: The European Response to State Collapse in Somalia (In: Joergensen, K. E. (ed.): European Approaches to Crisis Management. Kluwer International Press, 1997); Hippel, K. von: The Proliferation of Collapsed States in the Post-Cold War World. (In: Brassey's Defence Yearbook 1997. Brassey's, London 1997). Její autorka by zároveň ráda poděkovala panu Sigurdu Illingovi z Evropské komise a panu Alexandrovi Yannisovi za jejich příspěvní a podporu. Za názory zde vyjádřené nese plnou odpovědnost autorka.